

จิตสำนึกและการสร้างจิตสำนึกเพื่อการตอบแทนบุญคุณบิดามารดา

Consciousness and raising awareness to reward parents

ญาณีณี ภูพัฒน์

Yaninee Poopat

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Suandusit University

E-mail: Meennayha@gmail.com

บทคัดย่อ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมอิงกับความดี ความชั่ว ทั้งนี้เพราะถูกหล่อหลอมมาจากคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถูกถ่ายทอดมาจากพระสงฆ์ เพราะประเทศไทยของเราเป็นเมืองพุทธ ที่มีคนไทยโอบอ้อมอารีย์ มีน้ำใจ แม้ชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในเมืองไทย นักท่องเที่ยวทั้งหลายต่างชื่นชมคนไทยประทับใจจากรอยยิ้มที่เป็นมิตร เรียกกันว่า “ยิ้มสยาม” คนไทยในสมัยก่อนเป็นสังคมที่มีความเป็นกันเอง ใครมาถึงเรือนชานจะเรียกกินข้าวกินปลา ส่วนนอกเรือนชาน หรือระเบียบบ้าน จะมีการตั้งหมอน้ำไว้ให้คนที่เดินผ่านไปมา ได้แวะดื่มกินแก้ความกระหายหรือเหนื่อยล้า

ในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองอาคารบ้านไม้ทรงเรือนไทย ทรงปั้นหยาหายไปจากชุมชน อาคารเปลี่ยนสภาพเป็นตึกทรงตะวันตก หรือทรงยุโรป ถนนหนทางเต็มไปด้วยคอนกรีต ถนนลูกรังมีให้เห็นน้อยมาก บางท้องถิ่นไม่เห็นร่องรอยของความล้ำหลังเลย ครอบครัวคนไทยในอดีตอยู่กันเป็นครอบครัวขยาย ญาติพี่น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย จะอยู่ในระแวกเดียวกัน ทุกคนจะรู้จักกันหมดว่าใครเป็น ใคร ลูกบ้านไหน พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ชื่ออะไรบ้างอยู่ที่ไหน มีอาชีพทำอะไร เด็ก ๆ กับผู้ใหญ่ในชุมชน จะคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี การศึกษาของเด็ก ๆ ก็จะมีคุณครู ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นคนในท้องถิ่น ทำให้คุณครูสอนเด็กด้วยความสบายใจ และเต็มใจสอนให้การอบรมสั่งสอน หากเด็กทำผิดคุณครูก็จะทำโทษ เมื่อเด็กมาฟ้องพ่อแม่ว่าถูกคุณครูทำโทษ แทนที่พ่อแม่จะไปกล่าวโทษคุณครู ตรงกันข้ามกลับอนุญาตให้คุณครูลงโทษ เพราะพ่อแม่ทุกคนในชุมชนก็รู้ว่าคุณครูรักและเมตตาเด็ก ต้องการให้เด็กมีความรู้ ชยัน ตั้งใจเล่าเรียนหนังสือ เด็กในสมัยก่อนจึงถูกเพาะบ่มทางด้านพฤติกรรมจากโรงเรียนอีกระดับหนึ่ง

สรุปว่าการกล่อมเกลาเด็ก ๆ ในสังคมสมัยก่อน นอกจากจะมีพ่อแม่ (จากทางบ้าน)พระสงฆ์ (ทางวัด) และคุณครู (ทางโรงเรียน) เด็ก ๆ จึงมีทั้งศีลธรรม คุณธรรมครอบปกป้องเขาให้ห่างไกลจากความชั่วทั้งหลายทั้งปวง การศึกษาในอดีตเป็นห่วง 3 ห่วงคล้องกัน ช่วยดูแลเด็ก ๆ ให้เป็นคนดีของสังคมได้ด้วย บวร = บ้าน-วัด-โรงเรียน

คำสำคัญ: จิตสำนึก, การสร้างจิตสำนึก, การตอบแทนบุญคุณ, ครอบครัว

Abstract

Thai society is a culture based on evil, evil, because it is shaped by Buddhist teachings that are transmitted from monks. Because our Thailand is a Buddhist city With Thai people embracing Ari, generous, even foreigners traveling in Thailand TouristsMany people love Thai people. Impressed by a friendly smile, it is called “ Siamese smile. ” Thai people in the old days were friendly societies. Who comes to the house of Chan will call to eat fish. The patio or the balcony of the house There will be a radiator set for those who walk.Through and forth, stopped by to drink, eat, cure thirst or fatigue

Today, Thailand is thriving. Thai green house building. Thung Ya disappeared from the community. The building changed to a Western-style building or a European road full of concrete. The dirt road is very rare. Some local people do not see any signs of lagging behind. Thai family in the pastTogether as an extended family, relatives, siblings, grandfathers, grandmothers, grandmothers will be in the same wobble. Everyone will know who it is, who is it, what is the father, mother, grandfather, grandmother, grandmother, grandmother, what is the name? Have a career, do children and adultsThe community is well familiar. Children's education will have teachers, most of whom are local. Makes the teacher teach the child with peace of mind And willing to teach the training If the child is wrong, the teacher will punish When the child comes to sue the parents for being punished by the teacher instead of the parents.To accuse the teacher On the contrary, allow the teacher to punish Because all parents in the community know that the teacher loves and is merciful to children Want children to have knowledge, diligent, to learn books Children in the olden days were incubated in behavior from another school

In conclusion, lulling children in old society In addition to having parents (from the house) monks (temples) and teachers (school) children are both morally. Moral dominates him, protecting him from all riches. Past education is worried 3 rings. Strap together to help take care of children to be good people of society. Wary = House-Temple-School

Keywords: Conscience, Raising Awareness, Merit Reward, Family

บทนำ

ในสมัยปัจจุบันประเทศไทยได้นำการศึกษามาจากตะวันตก ได้แก่ อเมริกา แคนาดา ยุโรป เป็นต้น ความรู้ส่วนใหญ่ที่ประเทศรับเข้ามาจะเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การศึกษาไทยได้พัฒนาตามแบบอย่างการศึกษาของตะวันตก มีการส่งนักวิชาการไปเรียนโดยมีทั้งให้ทุนหลวง และใช้ทุนส่วนตัวไปเรียนที่ต่างประเทศ เมื่อจบแล้วนักวิชาการเหล่านั้นได้เริ่มปรับปรุงหลักสูตร จนค่อย ๆ ตัดความสัมพันธ์ของวัดในด้าน

การสั่งสอนเรื่องศีลธรรม คุณธรรม เนื่องจากเห็นว่า เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่ต้องให้การอบรมปมเพาะตั้งแต่อยู่ที่บ้านแล้ว

ดังนั้นจึงไม่เห็นความจำเป็นที่เด็ก ๆ จะต้องมานั่งเรียนเพื่อปลูกฝังเรื่องความดีให้ปฏิบัติ ความชั่วต้องงดเว้น การมองข้ามเรื่องศีลธรรมของนักวิชาการการศึกษาสมัยใหม่ ที่มีบทบาทต่อการปรับปรุงหลักสูตร การศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา ถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ฉะนั้นการศึกษาสมัยใหม่จึงมีผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมแบบดั้งเดิม แน่แน่นอนว่าผลกระทบนั้นต้องมาสู่การเปลี่ยนแปลงแนวหรือทัศนคติของเด็ก ๆ การยอมรับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ความเจริญทางด้านวัตถุ เทคโนโลยี ทำให้เด็ก ๆ เสพติดความสะดวกสบาย จนไม่สามารถจะอดทนต่อความลำบาก การรอคอย ความผิดหวังต่าง ๆ ได้ เหมือนในอดีตที่เด็ก ๆ ถูกปลูกฝังตั้งแต่ บ้าน วัด โรงเรียน ทำให้ โครงสร้างสังคมแข็งแกร่ง ไม่หลงไหล เพลิตเพลิน ในวัตถุนิยม นับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญของทุกคนในสังคมต้องตระหนักรู้ ร่วมกันรับผิดชอบสังคม ประเทศชาติ

หน้าที่ (Duty) หมายถึง กิจที่จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบ หน้าที่แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. หน้าที่โดยธรรมชาติ เนื่องจากสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีชีวิต เกิดมาแล้วต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นคน สัตว์ ต้นไม้ หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิต สรรพสิ่งล้วนอยู่ล้อมรอบตัวเรา การสัมผัสแต่ละอย่างจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทางทวาร 6 หรืออายตนะทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แล้วส่งต่อไปยังอายตนะภายในได้แก่ จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ และ มโนวิญญาณ และส่งไปยังเจตสิก ได้แก่ รูป(ร่างกาย), เวทนา(การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก), สัญญา(จำความได้, ความหมายรู้ได้ คือระบบความจำที่สามารถจำคน สัตว์ สิ่งของและเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น จำสิ่งที่เห็น จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำชื่อคน จำหนังสือ จำเรื่องในอดีตได้ว่าเป็นสีเขียว ไพเราะ หอม หวานเป็นต้น, สังขาร (การปรุงแต่ง สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง)

ดังนั้น ถ้าชีวิตของเราที่ประกอบด้วย รูป-นาม (จิต/วิญญาณ-เจตสิก ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ) รวมกันเป็น ชันธ์ 5 ที่เรียกว่าชีวิตนั้น สามารถตัดสินใจได้ว่าการกระทำของสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวเรา ตั้งแต่ปฏิสนธิ จนคลอดออกมา

กระบวนการทำงานทั้งทางกายและจิต-เจตสิก ทำงานตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง การปรุงแต่งของจิต ตัดสินดี-ชั่ว ชอบ-ชัง เป็นต้น ทำงานจนเป็นวิบาก(ผลแห่งการกระทำ) โดยมีความโลภว่า สิ่งไหนดี ที่เราชอบ เราจะเก็บกักไว้เพื่อตนเอง พวกพ้องตัวเอง ส่วนสิ่งใดที่ตัวเราไม่ชอบไม่ถูกใจก็จะผลักออกไปถ้าไม่สามารถผลักออกไปได้ก็จะเกิดความโกรธ(โมหะ) เพราะความหลง(อวิชชา)จึงทำให้ตัวเราเองไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

2. หน้าที่โดยได้รับมอบหมาย การกระทำหน้าที่ตามที่มอบหมายเกิดจากการผลตอบแทนที่จะได้รับ ภายหลังปฏิบัติหน้าที่สำเร็จแล้ว เช่น ได้รับมอบหมายให้ดูแลนักเรียน หรือสมาชิกในชุมชนที่ตนเองรับผิดชอบ เป็นต้น เป็นต้น จะเห็นได้ว่าหน้าที่ที่มาจากการมอบหมายงานให้ทำจะมีผลประโยชน์ตอบแทนเสมอ

สรุปว่า หน้าที่โดยธรรมชาติ จะสมบูรณ์ได้กระบวนการทำงานของจิตจะต้องมีสัมมาทิฐิ (ความรู้ชอบ) รู้ตามความเป็นจริงของชีวิตจนสามารถแยกความดี กับความชั่วได้ชัดเจน โดยไม่หวังผลตอบแทนหรือทำหน้าที่เพียงเพราะได้รับมอบหมายหรือกลัวสังคมกดดัน ลงโทษ ว่ากล่าวต่าง ๆ นานา

จิตสำนึก (conscious)

จิตสำนึก หมายถึง ภาวะที่จิตตื่น และรู้ตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย หรือมีความรู้ความตระหนักรู้ตลอดเวลาที่ปฏิบัติงาน

จิตสำนึกเกิดจากระบบสังคม จิตสำนึกก็เป็นเช่นนั้น ระบบสังคม ก่อให้เกิดโครงสร้างตำแหน่งทางสังคมที่ซ้อนทับกันอยู่ เมื่อเรายังเด็ก เราก็ได้เรียนรู้จิตสำนึกของความเป็นลูก จิตสำนึกของความเป็นนักเรียน พอโตขึ้นมีโครงสร้างและตำแหน่งที่เลื่อนไหลไปมา เราก็กลายเป็นจิตสำนึกตามตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งในโครงสร้างเราอาจมีอยู่หลายหน้าที่ เช่นเป็นพ่อแม่ เป็นลูก มีตำแหน่งงานราชการ เอกชน สิ่งทีบุคคลได้เรียนรู้จากสังคมที่สำคัญที่สุดคือ อำนาจ พอเราเป็นเด็ก เราได้เรียนรู้ว่า ผู้ใหญ่นั้นมีอำนาจมากกว่าเด็ก ครูมีอำนาจมากกว่าเด็ก ไม่ว่าเราจะอยู่ในโครงสร้างไหนก็ตาม สังคมจะมีการสร้างความรู้สึกลิขิตยอมต่ออำนาจ หรือมีจิตสำนึกตามโครงสร้าง โครงสร้างสังคมหรือสถาบันทางสังคมที่มีอำนาจและศักยภาพ เป็นผู้ก่อรูปการจิตสำนึกครอบ ครว อยู่ใกล้ชิดบุคคล มีส่วนกำหนดจิตสำนึก โรงเรียนมีส่วนกำหนดจิตสำนึกกลุ่มเพื่อนมีส่วนกำหนดจิตสำนึก และสถาบันสื่อสารมวลชนเป็นผู้กำหนดจิตสำนึก

ดังนั้นเมื่อเราอยู่ในโครงสร้างส่วนใด ก็จะได้เรียนรู้จิตสำนึกนั้น เป็นชุดของจิตสำนึกกลายเป็นระบบความคิดความเชื่อผสมผสานกันไป จิตสำนึกก่อให้เกิดการรวมหมู่ เช่น คนที่มีความคิดความเชื่อคล้าย ๆ กัน ก็จะมีจิตสำนึกที่ใกล้เคียงกันจิตสำนึกจะบอกว่าเราเป็นใคร มีตำแหน่งแห่งที่อยู่ที่ไหน มีเป้าหมายอย่างไร ไปทางไหน เนื่องจากจิตสำนึก เป็นสิ่งที่ถูกผลิตสร้าง มีความเปลี่ยนแปลงและผสมผสาน และกระจายรูปแบบไปอย่างซับซ้อน จิตสำนึกนั้นจะให้คุณค่ากับอะไรมากกว่าอะไร ก็จะมีคำตอบอยู่ในชุดของความคิดความเชื่อในจิตสำนึกนั้น จิตสำนึก สร้างและสืบทอดได้ใหม่ จิตสำนึกเป็นผลผลิตที่สร้างขึ้นและผลิตซ้ำสืบทอดกันได้โดยมีกิจกรรม ที่ตอกย้ำซ้ำเตือนกันบ่อย ๆ กิจกรรมในพิธีกรรมถ้าจะตามหาจิตสำนึกที่เป็นโครงสร้างส่วนบนก็ต้องมองหากิจกรรมที่ทำซ้ำ ๆ กัน กิจกรรมในพิธีกรรม จะเห็นมิติทางด้านอารมณ์ซึ่งสมองจะสามารถรับรู้ได้ ดีกว่า ในพิธีกรรมจะเห็นได้ชัดว่า ให้คุณค่ากับอะไรสร้างและสืบทอดกัน เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ทรงประสิทธิภาพ

จิตสำนึก มีกี่แบบ จิตสำนึกมีอยู่สองแบบ คือ 1. แบบที่หนึ่ง จิตสำนึกเพื่อตอกย้ำถึงตำแหน่งแห่งที่ในระบบเป็นเป็นระบบวิถีชีวิตประจำวันตามปกติ และ 2. แบบที่สอง จิตสำนึกในสถานการณ์ไม่ปกติ เช่นมีการเขย่าโครงสร้างสังคมในเวลาวิกฤติ เช่น การชุมนุมประท้วงตั้งแต่ระดับเบา ๆ ไปถึง ระดับรุนแรง ที่เป็นการเขย่าโครงสร้างสังคม การที่คนปกติได้รับการผลิตซ้ำให้มีจิตสำนึกตามหน้าที่ ได้ถูกสร้างจิตสำนึกใหม่ ให้เป็นจิตสำนึกแห่งผลประโยชน์ ทางชนชั้น

ดังที่จะได้เห็นจากการให้ข้อมูลใหม่ ๆ ตอกย้ำ ซ้ำ ๆ กัน บางอย่างมีการทำพิธีกรรม เพื่อสื่อให้เห็นถึงเป้าหมาย และคุณค่าใหม่ ที่จะดำเนินต่อไปการเคลื่อนย้ายตัวตนจิตสำนึกจากเดิม ไปสู่ใหม่มีเงื่อนไขมาจากสถานการณ์ไม่ปกติ ผู้นำการเคลื่อนไหว ได้กลายเป็นสถาบันแทนสถาบันหลัก ๆ ดังกล่าว อารมณ์และความรู้สึกมีความจำเป็นในการตอกย้ำจิตสำนึก กิจกรรมการแบกโลง เผาหุ่น ล้วนแต่เป็นการกระทำเชิงโครงสร้างสัญลักษณ์ทั้งสิ้น

ความเป็นมาของ “จิตสำนึก (Awareness)”

คำว่า จิต + สำนึก ซึ่ง จิต แปลว่า ใจ และสำนึก แปลว่า ความรู้สึก หรือ รู้สึกตัว

ดังนั้น คำว่า จิตสำนึก จึงแปลว่า “มีความรู้หรือความตระหนักรู้ตลอดเวลาที่ปฏิบัติงาน” ในทางจิตเวชศาสตร์ มีการแบ่งจิตใจเป็นส่วนต่าง ๆ ตามระดับความรู้สึกตัว โดยอิงทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ดังนี้

ส่วนของจิตที่เรารับรู้ได้ เรียกว่า จิตสำนึก(Conscious)

ส่วนของจิตที่เราไม่รับรู้ เรียกว่า จิตไร้สำนึก (Unconscious)

ส่วนของจิตไร้สำนึกที่เกือบจะมาอยู่ในจิตสำนึกแล้ว เรียกว่า จิตกึ่งสำนึก (Preconscious)

แต่คำว่า จิตสำนึก โดยทั่วไป หมายถึง ภาวะที่ตื่นและมีความรู้สึกสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าได้

ซึ่งมีการกล่าวกันมานานแล้วว่า ประเทศชาติของเราจะเจริญกว่านี้หลายเท่า หากประชาชนชาวไทยมีจิตสำนึกในหลายอย่างและจะเห็นได้ว่าการที่มีปัญหามากมายในบ้านเมืองของเราเกี่ยวข้องกับคนไทยที่ขาดจิตสำนึกหลาย ๆ เรื่อง ดังนี้

1. คำว่า จิตสำนึก ยากที่จะอธิบาย หากจะกล่าวในทางการแพทย์ ก็คงยากที่จะเข้าใจ หากจะกล่าวในทางนามธรรม ก็ยากที่จะทำความเข้าใจ สรุปว่า คนเราจะทำอะไรก็ได้ที่ไม่เดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่นก็เป็น การดี จะถือได้ว่าท่านมีจิตสำนึกแล้ว จิตสำนึก ถึงแม้จะไม่ได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก แต่หากบุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีการศึกษา รู้ว่าสิ่งใดควรสิ่งใด ไม่ควร ก็สามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับตนเองได้ คำว่า จิตสำนึก ถึงแม้จะเกิดขึ้นในจิตใจ แต่ถ้าหากไม่ปฏิบัติก็ไม่มีประโยชน์อะไร และไม่ถือว่าบุคคลนั้นมีจิตสำนึก

2. การที่คนจะมีจิตสำนึกที่ดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่รวมทั้งวัฒนธรรมที่บุคคลนั้นประสบพบด้วย หากแต่บางคนอยากและปรารถนาที่จะทำดี แต่เห็นว่าคนอื่น ๆ ไม่ทำ หรือไม่เห็นจะปฏิบัติกัน เป็นส่วนใหญ่ ก็ยังถือว่า คนบุคคลนั้นขาดจิตสำนึกในจิตใจอยู่ หากว่ามีจิตสำนึกแล้ว และได้ปฏิบัติแล้ว และยังสามารถส่งเสริม เผยแพร่ ให้ผู้อื่นได้รู้จักคำว่า จิตสำนึก เพิ่มขึ้นอีก ก็จะทำให้ประเทศชาติ สังคมก้าวหน้าทางด้านจิตใจได้ มิใช่เพียงแต่ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว

จิตสำนึก ในแง่ของการสัมผัสเตือนทางจิตสำนึก หมายถึง การที่ตัวคุณเกิดพฤติกรรมภายใน เป็นการนึกคิด และเกิดอารมณ์รู้สึก เมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบจิตใจคุณจนนำไปสู่การแสดงออก หรือการกระทำทางกาย หรือคำพูด เพื่อตอบสนองสิ่งเร้านั้น ความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจ จนเกิดอารมณ์ต่าง ๆ และเกิดข้อมูลที่คุณคิดขึ้นมาได้ในขณะนั้น ล้วนเกิดจากการสัมผัสเตือนในจิตใจและสมองของเรา ส่วนการแสดงออกเป็นภาษาท่าทาง หรือการกระทำทางกายซึ่งรวมทั้งภาษาพูดภาษาเขียนนั้น เกิดจากการสัมผัสเตือนทางร่างกายอันประกอบด้วยเซลล์ของอวัยวะต่าง ๆ ที่เราใช้แสดงออกหรือกระทำ ซึ่งมันจะเกิดขึ้นหลังกระบวนการแรก 10 วินาทีเป็นอย่างช้า ถ้านำกระบวนการทั้งสองมารวมกัน เราอาจเรียกได้ว่า “การสัมผัสเตือนทางจิตสำนึก”

การสัมผัสเตือนทางจิตสำนึก หมายถึง การสัมผัสเตือนทางจิตใจและทางกายของมนุษย์ ในการแสดงออกและการกระทำใด ๆ ร่วมกัน กับประสบการณ์ของมนุษย์ ในการอยู่ท่ามกลางบุคคลอื่น ๆ จำนวนมาก และอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ทำให้มนุษย์เกิดความเคยชินในการใช้จิตสำนึกของตน แสดง

พฤติกรรมแบบต่าง ๆ มากมายอย่างเป็นอัตโนมัติ มีทั้งพฤติกรรม ที่เหมาะสมและพฤติกรรมแย่ รวมทั้งการ สร้างมิตรและศัตรูอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากแสดงออกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าภายในของตนเอง และสิ่งเร้า ภายนอก ที่คอยยั่วเย้า โดยไม่หยุดยั้งคิดว่า พฤติกรรมนั้นถูกต้อง ผิด ชอบ ชั่ว ดีเพียงใด ใช้ความเป็นธรรมชาติที่ เคยชินของตัวเองมากเกินไป ซึ่งคุณจะค้นพบว่า บางครั้งเมื่อทำผิดพลาดไปแล้ว คิดผิดไปแล้วทำให้ต้องมา เสียใจ ภายหลังด้วยซ้ำไป กรณีเช่นนี้เรียกว่า “ใช้จิตสำนึกไม่เป็น”

สำหรับทฤษฎีจิตวิเคราะห์ คิดค้นโดย Sigmund Freud (1856–1939) ซึ่งเป็นจิตแพทย์ชาวเวียนนีส ทฤษฎีของเขาได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากในยุคนั้น มีแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับปัญหาด้านจิตใจที่พัฒนาตามมา อีกมาก แม้ในปัจจุบันความสำคัญของทฤษฎีจิตวิเคราะห์จะมีบทบาทลดลง ทฤษฎีด้านชีวภาพและการรักษา ด้วยยามีบทบาทมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า ทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นส่วนที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ ต่าง ๆ ของจิตใจได้เป็นอย่างดี

ทฤษฎีพื้นฐานจิตใจของคนเรา สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับตามการรับรู้ ได้แก่

1. จิตสำนึก (The conscious) เป็นส่วนของจิตใจที่คนเรารู้สึกนึกคิดอยู่ในแต่ละขณะ
2. จิตก่อนสำนึก (The preconscious) เป็นส่วนของจิตใจที่ตามปกติแล้วเราไม่ได้ตระหนักถึง แต่หากใช้ ความตั้งใจก็จะขึ้นมาสู่จิตสำนึกได้ เช่น การพยายามนึกถึงเหตุการณ์บางอย่างในอดีต
3. จิตไร้สำนึก (The unconscious) เป็นความรู้สึกนึกคิด หรือความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ตามปกติไม่อาจขึ้นมาในระดับจิตสำนึกได้ อาจแสดงออกมาในความฝัน หรือแสดงเป็นอาการต่าง ๆ ของผู้ป่วย ซึ่งจะเบี่ยงเบน ไปจากความคิดหรือความต้องการดั้งเดิม

ฟรอยด์ แบ่งกระบวนการคิดออกเป็น 2 ลักษณะ

ลักษณะที่หนึ่ง Secondary Process เป็นกระบวนการคิดที่เราคุ้นเคยและใช้กันอยู่ ในระดับจิตสำนึกและ จิตก่อนสำนึกมีกระบวนการคิดเช่นนี้ เป็นการคิดที่ยึดเหตุผล มองสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง (reality principle) เช่น คนเราบางครั้งผิดหวังและบางครั้งก็มีสมหวัง หรือสิ่งที่ต้องการบางอย่างอาจต้องรอคอยบ้าง

ลักษณะที่สอง Primary Process เป็นกระบวนการคิดในระดับจิตไร้สำนึก วิธีคิดเป็นแบบเด็ก ๆ ไม่เป็น เหตุเป็นผล ไม่สนใจเรื่องเวลาหรือสถานที่ สิ่งที่ต้องการคือ ความสุข ความสมหวัง ซึ่งหากต้องการก็จะต้อง ได้รับการตอบสนองทันทีจึงจะพอใจ โดยไม่คำนึงว่าผลตามมาเป็นอย่างไร (pleasure principle) ตัวอย่างที่ เห็นชัดได้แก่ การฝัน ซึ่งเหตุการณ์

การตอบแทนบุญคุณ (Obligation) หมายถึงการสำนึกบุญคุณต้องการมอบสิ่งดี ๆ แต่ความรู้สึกนั้นไม่ใช่ เป็นภาระหน้าที่ เพราะมาจากความจริงใจ

คำว่า บุญคุณ มาจากคำว่า บุญ ซ้อนกับคำว่า คุณ. บุญ หมายถึง ความดี. คุณ ก็หมายถึง ความดี ความเกื้อกูล ประโยชน์

บุญคุณ หมายถึง ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความดี หรือ ประโยชน์ที่มีผู้กระทำให้แก่เรา เช่น บิดามารดา มีบุญคุณต่อบุตร เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตร ประเทศชาติมีบุญคุณต่อเรา เพราะเป็นที่เกิด อาศัยอยู่ และทำมาหากิน

คำว่า บุญคุณ ใช้ว่า คุณ หรือ พระคุณ ก็ได้

การที่เราสำนึกถึงบุญคุณของผู้ใดหรือสิ่งใด เรียกว่า รู้คุณ เช่น เราต้องรู้คุณของธรรมชาติที่ให้เรา มีน้ำดื่ม มีอากาศบริสุทธิ์ไว้หายใจ เราต้องรู้คุณแผ่นดินที่ให้เรายืนอาศัย

เมื่อรู้คุณแล้วก็ต้องรู้จักตอบแทนบุญคุณของผู้นั้นหรือสิ่งนั้น คำว่าตอบแทนในที่นี้ ใช้ว่า ทดแทน หรือ แทน ก็ได้ เช่น ลูกต้องทดแทนพระคุณพ่อแม่ โดยปรนนิบัติดูแลเมื่อท่านแก่ชรา เราต้องแทนคุณแผ่นดินโดยช่วยกันสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในประเทศชาติ

บุญคุณเป็นสิ่งที่ไม่อาจลืมเลือนได้ ไม่ว่าใครจะมีบุญคุณกับคุณเพียงใด คุณย่อมต้องการตอบแทนเสมอ และนี่ก็เป็นสิ่งที่ดีที่คนในสังคมทุกคนควรระลึกไว้เสมอ แต่การมองในเรื่องของบุญคุณในแง่ลบที่ว่า หากใครมีบุญคุณด้วยแล้วก็ต้องตอบแทน จะทำให้คุณมองว่าการตอบแทนเป็น “หน้าที่” ซึ่งไม่ได้มาจากความ “จริงใจ” คุณจำเป็นจะ “ต้องทำ” ไม่ใช่ “ต้องการ” ดังนั้นสังคมทุกวันนี้จึงคำนึงถึงเหตุและผลมากเกินไป หากใครไม่มีอะไรเกี่ยวข้องไม่มีบุญคุณต่อกันแล้วก็จะไม่มีใครนึกถึง การสำนึกบุญคุณจึงควรมาจากภายในจิตใจจริง ๆ ถ้าคุณรู้สึกจากข้างในได้ว่าต้องการมอบสิ่งดี ๆ คุณก็จะไม่ต้องรู้สึกถึงคำว่าภาระหน้าที่เลย และการกระทำของคุณก็จะเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้การสำนึกบุญคุณยังสามารถนำมาปรับใช้กับทุกสิ่งรอบตัวคุณ ทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัว

กตัญญู เครื่องหมายคนดี กตัญญู แปลว่า รู้คุณ หมายถึงการหาความดีหรือความสำคัญของคนหรือวัตถุ นั้น ๆ ให้พบว่า มีความสำคัญหรือดีอย่างไร เมื่อได้พิจารณาด้วยปัญญาแล้วก็ให้จดจำจารึกไว้ในดวงใจ

ส่วนคำว่า กตเวที แปลว่า ตอบแทนคุณ ในทางปฏิบัติเมื่อหาความดีในบุคคลและสิ่งนั้น ๆ ให้พบแล้วจดจำไว้ว่า ท่านผู้นี้หรือสิ่งนี้มีคุณแก่เรา แล้วหาโอกาสตอบแทนตามสมควรแก่ฐานะ ชื่อว่ากตัญญูกตเวที เช่น บุตรธิดารู้คุณของมารดาบิดาแล้วตอบแทนคุณท่านทั้งสอง เป็นต้น และการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีนั้น แบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ

1. กตัญญูกตเวทิต่อคน ในเบื้องต้นหมายถึงกตัญญูกตเวทิต่อตัวเอง คือ

การบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยให้ดี เมื่อใช้ร่างกายทำงานก็ต้องเห็นความสำคัญของร่างกาย เมื่อเห็นความสำคัญแล้วจะได้รักษาให้ดีทั้งร่างกายและจิตใจ เมื่อให้อาหารที่ดีแก่ร่างกายแล้ว ต้องให้อาหารแก่จิตใจ ด้วยการนำธรรมะมาประพฤติปฏิบัติ จะได้มีชีวิตที่ยืนยาวเพื่อทำประโยชน์แก่ตนและคนอื่นต่อไป นอกจากนี้แล้ว ท่านยังได้จัดบุคคลที่จะต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีย่ออีก 4 คู่ ได้แก่

1.1 บิดามารดากับบุตรธิดา

1.2 ครูอาจารย์กับศิษย์

1.3 พระราชากับพสกนิกร

1.4 พระศาสดากับศาสนิกชน

2. กตัญญูกตเวทิต่อวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ไม่วิญญูญาณ ได้แก่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ตลอดจนดินไม้ ซึ่งวัตถุเหล่านั้นไม่มีเจตนาจะให้ใครแก่ใคร แต่ประโยชน์ที่เราได้รับจากสิ่งเหล่านั้น ก็มีอยู่ เช่น ดินไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มากมาย เพราะต้นไม้ให้ร่มเงา ทำให้คนที่ร้อนมาได้เย็นกายเมื่อเข้าไปอาศัยร่มเงา

ในบางครั้ง ถ้าจำเป็นต้องเดินฝ่าแดดไปยังกลางทุ่งที่กว้างใหญ่ จะต้องได้ที่ร่มพักกลางทางจึงจะไปถึงจุดหมายปลายทางได้ คนที่กำลังเหน็ดเหนื่อยแทบจะขาดใจ ถ้าได้อาศัยเงาต้นไม้เพียงชั่วคราวก็จะต่อชีวิตให้ได้ อุปการคุณ จะมากหรือน้อยก็ตาม ท่านก็ให้ถือว่าเป็นบุญคุณที่จะต้องตอบแทน

3. กตัญญู กตเวทิต่อหน้าที่ หน้าที่การงานมีประจำคนทุกเพศทุกวัย เป็นเด็กก็มีหน้าที่เรียนหนังสือ เป็นผู้ใหญ่มีหน้าที่หาทรัพย์ตั้งหลักฐาน เป็นผู้สูงอายุก็มีหน้าที่แสวงหาบุญกุศล คนที่ทำหน้าที่ด้วยความรักความกตัญญูรู้คุณของงาน ก็จะมีแต่ความเจริญก้าวหน้า ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่รักการงาน ไม่ตั้งใจทำงานหรือทำด้วยความสับสนประมาทงาน ย่อมหาความเจริญได้ยาก

4. กตัญญู กตเวทิต่อศัตรู ศัตรู คือ อุปสรรคหรือคนที่ไม่ปรารถนาดีต่อเรา ดูแล้วน่าจะไม่ประโยชน์อะไร แต่ความจริงแล้วศัตรูทำให้เป็นคนเข้มแข็ง เพราะต้องต่อสู้ด้วยปัญญาจนไหวพริบตลอดเวลา คำพูดที่ว่า อุปสรรคความลำบากเป็นบทเรียนที่ดีและเป็นครูฝึกที่ดี คนที่ลำบากมาก่อนย่อมเอาตัวรอดได้ คนที่มีศัตรูจึงเป็นคนเข้มแข็ง มีสติรอบคอบ สามารถที่จะเผชิญอุปสรรคศัตรู และจะเป็นผู้ชนะศัตรูนั้นได้ในที่สุด เพราะฉะนั้น ศัตรูจึงมีคุณประโยชน์แก่เรา

ความกตัญญู กตเวทิต่อคนดี เป็นเครื่องหมายของคนดี ผู้มีความกตัญญู กตเวทิต่อคนดี ย่อมเป็นผู้มีความสุขความเจริญ ยั่งยืนนาน เพราะคุณธรรมข้อนี้เป็นที่รับรองของคุณธรรมทั้งหลาย จะเห็นได้จากภาษิตที่ว่า ความกตัญญู กตเวทิต่อคนดี เป็นภูมิชั้นของคนดี

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการความสุขความเจริญจะต้องตั้งอยู่ในคุณธรรมข้อนี้ให้มั่นคง เพราะความกตัญญู กตเวทิต่อคนดี มีในผู้ใด ผู้นั้นก็เป็นคนดี เป็นเด็กก็เป็นที่น่ารัก เป็นผู้ใหญ่ก็น่านับถือ น่าเคารพ เป็นพระสงฆ์ก็น่ากราบไหว้บูชา ดังนี้แล

การตอบแทนพ่อแม่สองระดับ ได้แก่

1. ระดับพื้นฐาน คือ การทำหน้าที่ของลูกต่อบุพการีให้สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวนี้ลูกคนไหนทำได้นับว่าเป็นลูกที่ประสบความสำเร็จในฐานะลูกชั้นยอดแล้ว แต่ว่ายังคงเป็นความสำเร็จแบบโลกีย์ที่ใคร ๆ ก็สามารถทำได้ หน้าที่ดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

- 1.1 ท่านเลี้ยงมาแล้วต้องเลี้ยงท่านตอบ
- 1.2 ช่วยทำการงานของท่าน
- 1.3 ดำรงวงศ์สกุล
- 1.4 ประพฤติตนให้สมควรรับมรดก
- 1.5 ท่านล่วงไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

2. ระดับสูง คือ การนำพ่อแม่ให้เดินเข้าสู่สัจธรรม อันได้แก่การนำพ่อแม่ที่

- 2.1 ไม่มีศรัทธา ให้เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา
- 2.2 ไม่มีศีล ให้มีศีล
- 2.3 ไม่มีความเป็นคนใจบุญ ให้เป็นคนใจบุญสุนทาน
- 2.4 ไม่มีปัญญา ให้มีปัญญา

2.5 ไม่มีโอกาสได้พบแสงสว่างแห่งธรรม ให้ได้สัมผัสธรรม

พระพุทธองค์เคยตรัสว่า ลูกที่มีความกตัญญู อย่างจะตอบแทนพระคุณพ่อแม่ให้ถึงที่สุด ต่อให้นำพ่อแม่และแม่มาประดิษฐานอยู่บนป่าช้าและป่าเขา ประณิบัติท่านทั้งสองอยู่บนป่าของตนให้มีความสุขเต็มเปี่ยมด้วยมนุษย์สมบัติ เช่น กิน กาม เกียรติ กระทั่งยอมให้ท่านอุจจาระปัสสาวะอยู่บนป่าของตน จนวันหนึ่งท่านทั้งสองนั้นล่วงไปตามอายุสังขารอย่างสงบ แต่การประณิบัติมารดาบิดาถึงเพียงนั้น ก็นับว่าเป็นการแสดงความกตัญญูอย่างโลก ๆ อย่างธรรมดา ๆ เท่านั้นเอง

ส่วนลูกคนใดก็ตาม นอกจากประณิบัติมารดาบิดาอย่างทีกล่าวมาข้างต้นตามปกติแล้ว ยังบำเพ็ญตนเป็นมรรคนายก นำพ่อแม่ดำเนินเข้าสู่เส้นทางธรรม ด้วยการนำท่านให้สมาทานประพฤติกฎปฏิบัติตนอยู่ในศีลสมาธิ ปัญญา หรือทาน ศีล ภาวนา จนพ่อแม่มีศรัทธา มีศีล มีจิตปราศจากความตระหนี่ และมีปัญญารู้ทั่วถึงธรรม ลูกคนไหนทำได้แบบนี้ นี่คือ ที่สุดแห่งความกตัญญู

การกตัญญูต่อพ่อแม่ชั้นสูง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การชักชวนพ่อแม่ที่ไม่มีธรรมะ ให้มีธรรมะนั่นเอง

ตัวอย่างที่พบในครั้งพุทธกาลมีพระสาวกรูปหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่ามีความกตัญญูเป็นยอดท่านคือ พระสารีบุตร

พระสารีบุตรนั้น ท่านเป็นพระอรหันต์ อัครสาวก สอนคนให้บรรลุธรรมมาแล้วนับไม่ถ้วน แต่ยังมีคนคนหนึ่งที่ท่านยังไม่ได้สอนและหากท่านยังไม่ได้สอนคนคนนี้ ท่านก็ยังไม่พยานไม่ได้ คนที่วานี้ก็คือ โยมมารดาของท่านนั่นเอง วันหนึ่ง ก่อนที่ท่านจะนิพพาน ท่านได้กราบทูลลาพระพุทธองค์เพื่อกลับบ้านเกิด เมื่อได้รับพุทธานุญาตแล้ว ท่านจึงออกเดินทางทั้ง ๆ ที่ร่างกายระงมด้วยพิษไข้ แต่ถึงกระนั้น ท่านก็บุกบันเดินทางไปจนพบหน้าโยมมารดา คือนั่น ท่านแสดงธรรมโปรดโยมมารดาจนได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคล เมื่อท่านชำระหนี้คักคัสสิทธิ์นี้เสร็จสิ้นแล้วเช้าตรู่วันนั้นท่านก็นิพพานอย่างสงบ ตัวอย่างชีวิตของพระสารีบุตรเตือนให้เราตระหนักรู้ว่า

“ถึงจะทำได้กับคนทั้งโลกมาแล้ว แต่ตราบใดที่ยังไม่ได้ทำดีกับมารดาบิดาของตน ความดีที่ทำมาก็ยังนับว่าเป็นความดีอย่างธรรมดาสามัญเท่านั้นเอง แต่เมื่อใดก็ตามที่ลูกสามารถประดิษฐานมารดาบิดาบังเกิดเกล้าของตนไว้ในดินแดนแห่งธรรม เมื่อนั้นแหละจึงจะนับว่าลูกได้ทำความดีที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง”

สรุปว่า หน้าที่โดยธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ถูกต้องตามหลักธรรม โดยการฝึกอบรม กล่อมเกลานั่นหมายถึงการให้การศึกษาทั้งภายในระบบและนอกระบบแก่บุตรหลาน ที่อายุยังน้อยให้เข้าถึงหลักธรรมได้แก่อริยมรรคมีองค์ 8 ได้สมาธิรู้ สัมผัสกับปะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และสัมมาวายามะ ซึ่งสรุปลงในศีล (การคุมกาย-วาจา) สมาธิ (การคุมใจ) และปัญญา (การคุมใจ, ปัญญา) ให้รู้ในธรรมชาติทั้งดีและไม่ดี จนกระทั่งบุตรหลานเข้าใจ ความดีแล้วเลือกปฏิบัติ ในส่วนที่ไม่ดีก็ละเว้นไปปฏิบัติ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อมทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต รู้ในคุณค่าของสรรพสิ่งทั้งหลาย เช่น บุญคุณของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือต้นไม้ แม่น้ำ แล้วจิตสำนึกที่ดีก็จะฝังสิ่งที่ดีงามอย่างถาวรเกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พร้อมยอมรับว่าพ่อแม่เป็นบูรพจารย์ เป็นกัลยาณมิตร เป็นพระพรหม พระอรหันต์ ที่มีบุญคุณอย่างสูงยิ่ง จึงเป็นหน้าที่และจิตสำนึกที่ต้องตอบแทนบุญคุณของท่าน

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญมี มาลาวิชโร. (2547). *พระพุทธศาสนากับความตาย*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้าวิชาการ.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.